

KERTÉSZ IMRE

SORSTALANSÁG

MAGVETŐ

Kertész Imre: Sorstalanság

Kertész Imre
Sorstalanság
(Részlet)

(Részlet)

Magvető

© Kertész Imre, 1975
Kertész Imre
Sorstalanság
Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi KFT.
www.magveto.hu
ISBN: 978-963-14-2801-8

Készítette: eKönyv Magyarország Kft.

1

Ma nem mentem iskolába. Azaz mentem, de csak, hogy hazakéredzkedjem az osztályfőnökömtől. Apám levelét is átadtam neki, amelyikben „családi okokra” hivatkozva kérelmezi a felmentésem. Kérdezte, mi volna az a családi ok. Mondtam neki, hogy apámat behívták munkaszolgálatra; akkor aztán nem is akadémuskodott tovább.

Nem haza, hanem az üzletünk felé iparkodtam. Apám úgy mondta, ott várnak. Még azt is hozzátette, igyekezzem, mert szükség lehet rám. Tulajdonképp ezért is kért el az iskolából. Vagy azért, hogy „maga mellett lásson ezen az utolsó napon, mielőtt elszakad hazuról”; mert ezt is mondta, bár igaz, máskor. Anyámnak mondta, úgy emlékszem, amikor reggel felhívta telefonon. Tudniillik csütörtök van, s ilyenkor meg vasárnap, szigorúan véve, anyámnak jár a délutánom. De apám a tudtára adta: – Gyurkát ma nem áll módomban átengedni hozzád –, és akkor ezzel indokolta. Bár meglehet, mégse. Kissé álmos voltam ma reggel, az éjszakai légiriadó következtében, s talán nem jól emlékszem. Abban viszont biztos vagyok, hogy mondta. Ha nem anyámnak, akkor másnak.

Pár szót én is beszéltem anyámmal, már nem emlékszem rá, mit. Azt hiszem, meg is neheztelt rám, mert kicsikét röviden voltam kénytelen bánni vele, apám jelenléte miatt: végre is, ma az ő kedvét kell nézmem. Mikor már indulófélben voltam hazuról, még mostohaanyám is intézett néhány bizalmas szót hozzám az előszobában, négyszemközt. Azt mondta, reméli, hogy ezen a számunkra oly szomorú napon az én „megfelelő viselkedésemre is számíthat”. Nem tudtam, mit mondhatnék erre, s nem is mondtam semmit. De talán félremagyarázta a hallgatásomat, mert akkor mindjárt olyasféleképp folytatta, hogy nem az érzékenységet akarta érinteni ezzel az intelmével, ami – tudja – úgyis fölösleges. Mert hiszen nem kétli, hogy tizenötödik esz-

tendőmben járó nagyfiú létemre magamtól is képes vagyok felfogni a bennünket ért csapás súlyosságát, így fogalmazta. Bólintottam. Láttam, be is éri ennyivel. Egy mozdulatot is megindított énfelém a kezével, s már-már attól féltem, hogy tán meg akarna ölelni. De aztán mégse tette, hanem csak mélyen felsóhajtott, hosszú, reszketeg lélegzettel. Észrevettem, a szeme is megnedvesedik. Kellemetlen volt. Azután elmehettem.

Az iskolától az üzletünkig gyalogosan tettem meg az utat. Tiszta, langyos reggel volt, ahhoz képest, hogy még csak tavasz eleje van. Ki is gombolkoztam volna, de azután megdöntöttem a könnyű ellenszélben még visszacsapódhatnak a kabátom szárnya, s eltakarná a sárga csillagomat, ami nem volna szabályos. Egynémely dologban most már körültekintőbben kell eljárnom. A fapincénk itt a közelben, egy mellékutcában van. Meredek lépcső visz le a homályba. Apámat és mostohaanyámat az irodában találtam: szűk, akváriumszerűen kivilágított üvegkalicka, mindjárt a lépcső tövében. Sütő úr is velük volt, akit még onnan ismerem, hogy valaha a mi alkalmazásunkban állt mint könyvelő, meg annak a másik, szabad ég alatt levő raktárunknak a kezelője, amit közben már meg is vásárolt tőlünk. Így mondjuk legalábbis. Sütő úr ugyanis, mivel faji tekintetben őnéki teljesen rendben a szénája, nem visel sárga csillagot, s az egész csak amolyan üzleti cselofán tulajdonképpen, ahogy én tudom, hogy őrködhessen az ottani javainkon, no meg hogy ezalatt a bevételről se kelljen egészen lemondanunk.

Egy kicsit azért máshogy köszöntem neki, mint valamikor régebben, mert hát egy bizonyos értelemben mégiscsak fölőnk kerekedett; apámék is figyelmesebbek vele. Ő viszont annál inkább ragaszkodik hozzá, hogy apámat továbbra is „főnök úrnak”, mostohaanyámat meg „drága nagyságos asszonyomnak” nevezze, mintha semmi se történt volna, és a kézcsókot se mulasztja el nála soha. Engem is a régi, tréfálkozó hangján fogadott. A sárga csillagomat észre se vette. Utána ottmaradtam, ahol voltam, az ajtó mellett állva, ők meg folytatták, amit a jöttöm miatt abba-

hagytak. Úgy néztem, épp valami tárgyalásukat szakíthat-
tam félbe. Először nem is értettem, miről beszélnek. Egy pil-
lanatra a szemem is lehunytam, mert kissé még káprázott
az odafönti napsütéstől. Azalatt apám mondott valamit, mi-
re kinyitottam, Sütő úr. Barnás színezetű, kerek arcán –
a keskeny bajuszkával meg a kis hézaggal az elülső két,
széles, fehér foga közt – mindenütt sárgászvörös napkoron-
gok ugráltak, mint fölfakadó kelések. A következő monda-
tot megint apám mondta, s valami „áruról” szólt benne,
amit „legjobb volna”, ha Sütő úr „rögtön magával is vin-
ne”. Sütő úrnak nem volt kifogása; arra az íróasztalfiókból
apám egy csomagocskát szedett elő, selyempapírba burkol-
va és zsineggel is átkötve. Akkor láttam csak, hogy milyen
áruról van is szó tulajdonképpen, mivel a lapos formájáról
mindjárt ráismertem a csomagra: a doboz volt benne. A
dobozban meg a fontosabb ékszereink és effélék vannak.
Sőt, azt hiszem, egyenesen énmiattam hívták „árúnak”, ne-
hogy ráismerjek. Sütő úr mindjárt az irattáskájába süllyesz-
tette. Utána viszont egy kis vita kerekedett közöttük: Sü-
tő úr ugyanis elővette a töltőtollát, s mindenképp „elismer-
vényt” akart adni apámnak az „áruról”. Soká makacsko-
dott, bár apám mondta néki, hogy „ne gyerekeskedjen”,
meg hogy „köztünk nincs szükség ilyesmire”. Úgy vettem
észre, Sütő úrnak igen jólesett ez. Mondta is: – Tudom én,
hogy megbízik bennem, főnök úr; de hát a gyakorlati élet-
ben mindennek megvan a maga rendje és formája. – Még
mostohaanyámat is segítségül hívta: – Nem igaz, nagyságos
asszonyom? – De ő, fáradt mosollyal az ajkán, olyasmit mon-
dott csak, hogy teljesen a férfiakra bízza ennek a kérdésnek
a megfelelő rendezését.

Kissé már eluntam a dolgot, mire végül mégiscsak el-
tette a töltőtollát; akkor meg az itteni raktárunk ügyén
kezdtek rágódni, hogy mit is tegyenek a benne levő sok
deszkával. Hallottam, apám úgy vélte, sietni kell, mielőtt
még a hatóság „esetleg rátenné a kezét az üzletre”, s
fölkérte Sütő urat, legyen mostohaanyám segítségére eb-
ben a dologban az ő üzleti tapasztalataival és szakértelmé-

vel. Sütő úr, mostohaanyámhoz fordulva, mindjárt kijelentette: – Magától értetődik, nagyságos asszonyom. Hiszen úgysis állandó kapcsolatban leszünk, az elszámolások miatt. – Azt hiszem, a nála levő telepünkről beszélt. Nagy soká végre búcsúzkodni kezdett. Hosszan, elborult arccal rázogatta apám kezét. Mindamellet úgy vélte, hogy „ilyen percben nincs helye a sok beszédnek”, s ezért egyetlen búcsúsztót kíván csak apámnak mondani, ezt: – A mielőbbi viszontlátásra, főnök úr. – Apám egy kis, ferde mosollyal felelte néki: – Reméljük, így lesz, Sütő úr. – Ugyanakkor mostohaanyám kinyitotta a táskáját, egy zsebkendőt emelt ki onnan, s egyenesen a szeméhez vitte. Torkában különös hangok bugyogtak. Csönd lett, s nagyon kínos volt a helyzet, mivel olyan érzésem támadt, hogy nekem is tennem kéne valamit. De hirtelen ért az esemény, nem jutott semmi okos az eszembe. Láttam, Sütő urat is feszélyezi a dolog: – De nagyságos asszonyom – így szólt –, nem szabad. Komolyan nem. – Kissé ijedtnék látszott. Lehajolt, ráejtette szinte a száját mostohaanyám kezére, hogy elvégezze rajta a szokásos kézcsókját. Utána mindjárt az ajtó felé iramodott: alig maradt annyi időm, hogy félreugorjam előle. Tőlem el is felejtett elbúcsúzni. Miután kiment, még hallottuk egy ideig a nehéz járását a lépcsőfokok deszkáin.

Valamennyi hallgatás után apám ezt mondta: – Nohát, ennyivel is könnyebbek lettünk. – Amire mostohaanyám, kicsikét fátyolos hangon még, megkérdezte, nem kellett volna-e apámnak mégiscsak elfogadnia azt a bizonyos nyugtát Sütő úrtól. De apám azt felelte, hogy egy ilyen nyugtának semmiféle „gyakorlati értéke” sincs, azon túl, hogy még veszélyesebb is volna rejtegetni, mint akár a dobozt magát. S elmagyarázta néki: most mindent „egyetlen lapra kell feltennünk”, mégpedig arra, hogy teljes mértékben megbízunk Sütő úrban, annál fogva, mivelhogy egyéb megoldás a mi számunkra jelenleg amúgy sincsen. Arra mostohaanyám elhallgatott, de aztán megjegyezte, hogy bár igaza lehet apámnak, ő valahogy mégis biztosabban érezné magát „egy nyugtával a kezében”. Viszont nem volt képes kellő-

en megmagyarázni, miért. Akkor apám sürgette, lássanak már neki a rájuk váró munkának, mivel, amint mondta, az idő halad. Az üzleti könyveket akarta ugyanis átadni neki, hogy nélküle is eligazodhasson bennük, s hogy az üzletnek ne kelljen megállnia azért, amiért ő a munkatáborban lesz. Közben még velem is váltott pár futó szót. Kérdezte, simán elengedtek-e az iskolából, és így tovább. Végül mondta, üljek csak le és viselkedjem csöndesen, amíg ők mostohaanyámmal el nem végzik a dolgukat, a könyvekkel.

Csakhogy ez sokáig tartott. Egy ideig próbáltam türelmeskedni, s apámra iparkodtam gondolni, pontosabban arra, hogy holnap elmegy, és valószínű, soká nem fogom látni azután; de valamennyi idő múlva belefáradtam ebbe a gondolatba, és akkor, mivel semmi egyebet se tehettem apámért, unatkozni kezdtem. Az üldögélés is nagyon elfárasztott, s csak azért, hogy valami változás történjen, felálltam s vizet ittam a vízcsapból. Nem szóltak semmit. Később egyszer a deszkák közé is hátramentem, kisszükséget végezni. Mikor visszajöttem, kezem mostam a csömpe kagylójú, rozsdás mosdónál, majd utána kicsomagoltam az iskolatáskámból és megettem az uzsonnámat, s végezetül újra vizet ittam rá a csapból. Nem szóltak semmit. Visszaültem a helyemre. Aztán rettentően unatkoztam, még nagyon sokáig.

Már dél is megvolt, amikor följöttünk az utcára. Megint káprázott a szemem, most meg a világosság bántotta. Apám soká bajlódott a két szürke vaslakat zárjaival, már-már az volt az érzésem, szándékosan. A kulcsokat utána mostohaanyámnak adta oda, mivel őneki többé már nem lesz szüksége rá. Onnan tudom, mert mondta. Mostohaanyám kinyitotta a táskáját, féltem, megint a zsebendő miatt: de csak a kulcsokat sülyesztette belé. Nagy sietve útnak eredtünk. Először azt hittem, haza; de nem, előbb még bevásárolni mentünk. Mostohaanyámnak egész terjedelmes listája volt róla, mi mindenre lesz szüksége apámnak a munkatáborban. Egy részét tegnap már be is szerezte. A többinek viszont most kellett még utánajárnunk.

Egy kicsit kényelmetlen érzés volt velük mennem, így, hármában, s mindhármunkon sárga csillag. Ha egyedül vagyok, a dolog szórakoztat inkább. Velük együtt viszont szinte már feszélyezett. Nem tudnám megmagyarázni, miért. Később azonban már nem ügyeltem erre. Az üzletekben mindenütt sokan voltak, kivéve abban, ahol a hátzísákat vettük: itt csak mi voltunk a vevők. A levegő egész át volt itatva a preparált vásznak orrcsavaró szagával. A boltos, elsárgult kis öregember, de villogó műfogsorral és könyökvédővel az egyik karján, meg a kövér felesége igen szívélyes volt hozzánk. Sokféle árucikket halmoztak elénk a pult-ra. Megfigyeltem, hogy a boltos „fiamnak” hívja az öregasszonyt, s mindig őt szalajtja a cikkekért. Ismerem különben az üzletet, mert közel esik a lakhelyünkhöz, de idebent még nem jártam. Afféle sportüzlet tulajdonképpen, bár egyebet is árusítanak. Legújabban még saját gyártású sárga csillag is kapható náluk, mert hát sárga kelmében most persze nagy a hiány. (Ami nekünk kellett, arról mostohaanyám még idején gondoskodott.) Ha jól látom, az a találmányuk, hogy valami kartonlapra van ráfeszítve a szövet, s így persze csinosabb, no meg a csillagok szára sincs oly nevetséges módon elszabva, mint ahogy némelyik otthoni készítményen látni. Észrevettem, hogy nekik maguknak is a saját portékájuk díszlik a mellükön. S ez olyan volt, mintha csak azért viselnék, hogy kedvet csináljanak hozzá a vásárlóknak.

De már jött is az öregasszony az árukkal. Még előbb történt, hogy a boltos megkérdezte: szabad-e érdeklődni, vajon munkaszolgálathoz végzünk-e beszerzést? Mostohaanyám mondta az igent. Az öreg szomorúan bólintott. Még az elaggott, májfoltos két kezét is fölemelte, s egy sajnálkozó mozdulattal roskasztotta vissza maga elé a pult-ra. Akkor mostohaanyám említette néki, hogy hátzísákra volna szükségünk, s megtudakolta, van-e. Az öreg habozott, s utána azt mondta: – Az önök számára lesz. – A feleségének meg odaszólt: „Fiam, a raktárból hozz az úrnak!” A hátzísák rögtön meg is felelt. De a boltos elszalajtott a fe-

leségét még néhány egyéb tárgyért is, amit véleménye szerint „apám nem nélkülözhet ott, ahová megy”. Általában igen tapintatosan és együttérzőn beszélt hozzánk, s lehetőleg mindig elkerülte, hogy a „munkaszolgálat” kifejezést kényszerüljön alkalmazni. Csupa hasznavehető holmit mutatott, légmentesen elzárható ételcsajkát, zsebkést, sokféle szerszámmal a tokjában, oldaltáskát, s így tovább, amiket, mint említette, keresni szoktak nála „hasonló körülmények között”. Mostohaanyám a zsebkést meg is vásárolta apámnak. Nekem is tetszett. Mikor aztán mindent beszereztünk, a boltos odaszólt a feleségének: „Kassza!” Amire az öregasszony, fekete ruhába bújtatott, lágy testével nagy nehezen benyomakodott a kasszagép és egy kipárnázott karosszék közé. A boltos egészen az ajtóig elkísért. Ott azt mondta, hogy „legyen máskor is szerencséje”, majd bizalmasan apámhoz hajolva, halkán még hozzátette: „Úgy, ahogyan mi gondoljuk: uraságod meg én.”

Most végre már csakugyan hazafelé tartottunk. Egy nagy bérházban lakunk, a tér közelében, ahol a villamosmegálló is van. Már az emeleten jártunk, amikor mostohaanyámnak eszébe jutott: elfeledte beváltani a kenyérjegyet. Nekem kellett visszamennem a pékhez. Egy kis sorállás után jutottam csak be az üzletbe. Először a szőke, nagy mellű feleséghez kellett járulnom: ő vágta le a kenyérjegy megfelelő kockáját, s aztán tovább, a pékhez, aki a kenyeret mérte. Nem is felelt a köszönésemre, mivel a környéken köztudott dolog róla, hogy nem szíveli a zsidókat. Ezért is lökött oda pár dekával kevesebb kenyeret. Viszont azt is hallottam, hogy így marad néki több fölöslege a fejadagokból. És valahogyan, a mérges pillantásából meg az ügyes mozdulatából, abban a percben egyszerre meg is értettem a gondolatmenete igazságát, amiért nem is lehet szívelnie a zsidókat: akkor ugyanis az a kellemetlen érzése lehetne, hogy becsapja őket. Így azonban a meggyőződése szerint jár el, s egy eszme igazsága kormányozza a cselekvését, ami már viszont – beláttam – egészen másvalami lehet persze.

Siettem haza a péktől, mivel igen éhes voltam már, s ezért épp csak egy szóra voltam hajlandó megállni Annamáriával: ahogy nekivágtam a lépcsőknek, ő ugyanakkor szökdécselt lefelé. A mi emeletünkön, Steineréknél lakik, akikkel meg az öreg Fleischmannéknál szoktunk találkozni, újabban minden este. Régebben nemigen vetünk tudomást a szomszédságról: de hát most kiderült, azonos a fajtánk, s ez megkíván egy kis esti nézetcserét a közös kilátások ügyében. Mi ketten addig másról szoktunk beszélgetni, s így tudtam meg, hogy Steinerék tulajdonképpen csak a nagybátyja meg a nénikéje: válnak ugyanis a szülei, s minthogy ez ideig még nem tudtak egyezsége jutni fölötte, azért döntöttek úgy, hogy inkább itt legyen, ahol egyikük-nél sincs. Azelőtt nevelőintézetben volt, ugyanezért, mint különben régebben én is. Ő is tizennégy éves, körülbelül. Hosszú nyaka van. A sárga csillagja alatt már mell kezd domborodni néki. Szintén a pékhez küldték. Azt is tudni kívánta: nincs-e kedvem délutánra egy kis römizéshez, négyesben, vele és a két nővérrel? Ezek meg a fölöttünk lévő emeleten laknak. Annamária barátságot tart velük, de én csak futólag ismerem őket, a folyosóról meg a légoltalmi pincéből. A kisebbik még csak úgy tizenegy-tizenkét éves formának látszik. A nagyobbik, mint Annamáriától tudom, ővele egyidős. Némelykor, ha épp az udvari szobánkban vagyok, szoktam is látni őt el- vagy hazasietni, szemben a folyosón. Párszor a kapualjban is szembetalálkoztam már vele. Gondoltam, most így akkor közelebről is megismerhetném: lett volna kedvem hozzá. De ugyanabban a pillanatban apám is eszembe jutott, s mondtam a lánynak: ma nem, mivel behívták apámat. Akkor ő is mindjárt emlékezett, hogy odahaza, a bácsijától hallott már apám ügyéről. Ezt az észrevételt tette: - Persze. - Egy kicsikét hallgattunk. Aztán megkérdezte: - És holnap? - De én azt mondtam neki: - Inkább holnapután. - S még ehhez is mindjárt hozzátettem: - Talán.

Amikor hazaértem, apámat és mostohaanyámat már az asztalnál találtam. Mialatt a tányérommal foglalatzkodott, mostohaanyám megkérdezte: éhes vagyok-e? Azt mondtam: - Rettentően -, hirtelenjében nem gondolva egyébire, s mert hát csakugyan így állt a helyzet. Meg is rakta a tányéromat, de már a magáéra alig vett valamit. Nem is én, hanem apám vette észre, s kérdezte tőle: miért? Valahogy úgy válaszolt, hogy jelen pillanatban a gyomra képtelen volna bármilyen ételnek is a befogadására, s akkor már magam is mindjárt láttam a hibámat. Igaz, apám helytelenítette a cselekvését. Azzal érvelt, nem szabad elhagynia magát, épp most, mikor az ő erejére és kitartására van a legnagyobb szükség. Mostohaanyám nem válaszolt, de hallottam valamit, s amikor felpillantottam, láttam is, mit: sírt. Megint igen kínos volt, igyekeztem csak a tányéromba nézni. Mégis észrevettem apám mozdulatát, amint a keze után nyúlt. Egy perc múlva azt hallottam, hogy nagy csendben vannak, s mikor vigyázva megint rájuk tekintettem, kéz a kézben ültek, és erősen nézték egymást, olyan módon, mint egy férfi meg egy nő. Ezt sohasem szerettem, s most is feszélyezett. Pedig hát alapjában egész természetes a dolog, azt hiszem. Mégse szeretem. Nem tudom, miért. Mindjárt könnyebb volt, amikor újra beszélgetni kezdtek. Sütő úr is megint szóba került, röviden, s persze a doboz meg a másik telepünk: hallottam, apámat megnyugtatta, hogy legalább ezeket, ahogy megjegyezte, „jó kezekben tudja”. Mostohaanyám is osztozott vele ebben a megnyugvásában, bár futólag ismét szóba hozta a „biztosítékok” ügyét, olyan formában, hogy azok csakis a bizalmi szón alapulnak, s hogy nagy kérdés, vajon elegendő-e az ilyesmi. Apám vállat vont, és azt válaszolta, hogy nemcsak az üzleti életben, hanem „az élet többi területein” sincs többé biztosíték semmire. Mostohaanyám egy felszakadó sóhajjal tüstént egyetértett vele: már bánta, hogy említést tett a dologról, s kérte apámat, ne beszéljen így, ne gondoljon ilyesmire. De akkor meg arra gondolt, hogy miképp lesz képes mostohaanyám megbirkózni a reá háruló nagy gondokkal, ilyen súlyos idők közepette, önelkü-

le, egyedül: de mostohaanyám azt felelte, nem lesz egyedül, hiszen itt állok mellette én. Mi ketten – így folytatta – majd vigyázunk egymásra addig, míg apám újra vissza nem tér közénk. S engem is megkérdezett, felém fordítva és kissé féloldalt hajtva a fejét: így lesz-e vajon? Mosolygott, de közben reszketett azért az ajka. Azt mondtam neki: így. Apám is rám nézett, szelíd volt a szeme. Valahogy megkapott ez, s hogy megint tegyek érte valamit, eltoltam magam elől a tányérom. Észrevette, s kérdezte, miért tettem. Azt mondtam: – Nincs étvágyam. – Láttam, jólesik neki: végigsimított a fejemen. S ettől az érintéstől a mai napon most először fojtogatta valami az én torkomat is; de nem sírás, hanem valami émelygésféle. Szerettem volna, ha apám már nem lenne itt. Igen rossz érzés volt, de hát oly tisztán éreztem, hogy nem gondolhattam róla semmi mást, és egész össze-zavarodtam abban a percben. Mindjárt utána már tudtam volna sírni, de nem volt időm rá, mivel jöttek a vendégek.

Mostohaanyám már az előbb szolt róluk: csak a legszűkebb család jön – így mondta. S apám valamilyen mozdulatára hozzátette: – De hiszen el akarnak búcsúzni tőled. Ez csak természetes! – S már szolt is a csengő: mostohaanyám nővére jött meg és a mamája. Hamarosan apám szülei, nagyapám és nagyanyám is megérkeztek. Nagyanyámat sietve mindjárt a kanapéra ültettük, mert ővele az a helyzet, hogy még a nagyítólcse vastagságú szemüvegén keresztül is alig lát valamit, s legalább ily mértékben süket is. De azért szeretne részt venni és segídezni a körötte folyó eseményekben. Olyankor azután sok munka van vele, egyfelől mert folyton a fülébe kell kiabálni, hol tartanak a dolgok, másfelől viszont ügyesen megakadályozni, hogy beléjük is avatkozzon, mert hát csak zavart támasztana a ténykedése.

Mostohaanyám mamája kúpforma, harcias kalapban érkezett, karimával: elől egy toll is volt rajta, keresztben. Hamarosan levette azonban, s akkor előtűnt a szép, ritkás, hófehér haja, a vékony fonatú, csenevész kontyával. Keskeny, sárga arca van, két nagy, sötét szeme, a nyakáról meg két

hervadt bőrlebeny fityeg: valami nagyon okos, kifinomult vadászehez hasonlít. Kissé folyton reszket a feje. Őrá jutott a feladat, hogy apám hátizsákját becsomagolja, mint-hogy az efféle munkákat ő igen érti. Rögtön dologhoz is látott, a lista szerint, amit mostohaanyám nyújtott néki át.

Mostohaanyám nővérenek azonban már semmi hasznát se vehettük. Sokkal idősebb mostohaanyámnál, és mintha nem is a testvére volna: kicsi, kövérkés, és olyan az arca, mint egy csodálkozó bábué. Rengeteget fecsegett, sírt is, és mindenkit megölelt. Én is csak nehezen szabadulhattam a lány tapintású, púderszagú melléről. Amikor leült, testének minden húsa ráomlott a kurta combjaira. És hogy a nagyapámról is szóljak: ő meg ott maradt, állva, a nagyanyám kanapéja mellett, s türelmes, rezzenetlen arccal hallgatta a panaszeit. Először apám miatt sírdogált; hanem ezt a gondját idővel a saját bajai kezdték feledtetni véle. A fejét fájlalta, s a zúgásról és morajlásról panaszkodott, amit a vérnyomása idéz elő a fülében. Nagyapám megszokta már: nem is válaszolt neki. Viszont el se mozdult mellőle, végig. Egyszer se hallottam megszólalni, de ahányszor arafelé esett a pillantásom, mindig ott láttam, ugyanabban a sarokban, ami lassanként elhomályosult, ahogy a délután előrehaladt: már csak a csupasz homlokára s az orrának görbületére jutott valami sárgás, tompa fény, míg a szem gödre meg arcának alsó fele az árnyékba süppedt. S csak apró szemének villogásán látszott, hogy azért minden mozgást követ a szobában, észrevétlen.

Azonfölül megjött még mostohaanyámnak egy unokanővére, a férjével. Ezt Vili bácsinak szólítom, mivel ez a neve. Valami könnyű hiba van a járása körül, emiatt visel az egyik lábán vastagabb talpú cipőt, viszont ennek köszönheti azt a kiváltságát is, hogy őnéki nem kell munkatáborba mennie. Körteforma feje van, fölül széles, domború és kopasz, az orcáinál s az álla felé pedig vékonyabb. Tisztelik a véleményét a családban, mert mielőtt még lóversenyirodát nyitott volna, újságírással is foglalkozott. Most is rögtön érdekes hírekről kívánt beszámolni,

amiket „bizalmas forrásból” nyert és „abszolút hiteleseknek” nevezett. Beleült egy karosszékbe, s a rossz lábát me-reven előrenyújtva, a kezét meg száraz zörejrel egymáshoz dörzsölgetve a tudunkra adta, hogy hamarosan „gyökeres fordulat várható a helyzetünkben”, minthogy „titkos tárgyalások” indultak meg rólunk „a németek és a szövetséges hatalmak közt, semleges közvetítéssel”. A németek ugyanis, ahogy Vili bácsi elmagyarázta, „ma már maguk is felismerték reménytelen helyzetüket a frontokon”. Az volt a nézete, hogy mi, „Budapest zsidósága”, valósággal „kapóra jöttünk” nekik abban a törekvésükben, hogy „előnyöket csikarjanak ki bőrünkön a szövetségesektől”, akik persze meg is tesznek majd értünk minden lehető; s itt megemlített egy őszirinte „fontos tényezőt”, amit még újságíró-tapasztalatából ismert, s amit „a világ közvéleményének” hívott; úgy mondta, hogy ezt az utóbbit „megrázták” a velünk történő események. Az alku persze kemény – így folytatta –, s épp ez a magyarázata az ellenünk való intézkedések pillanatnyi súlyosságának; de hát ezek csupán természetes folyományai „a nagy játszmának, amelyben mi egy elképesztő arányú nemzetközi zsarolási manőver eszközei vagyunk tulajdonképpen”; mondta azonban, hogy ő, aki jól tudja azt is, ami ezalatt a „színpalak mögött történik”, mind ezt elsősorban „látványos blöffnek” nézi csupán, a magasabb ár elérése érdekében, és csak egy kis türelmet kért tőlünk, amíg „az események kibontakoznak”. Amire apám megkérdezte tőle, vajon várható-e holnapra ez, vagy pedig tekintse a maga behívóját is „csupán blöffnek”, sőt talán el se menjen a munkatáborba holnap. Erre kicsikét zavarba jött. Azt felelte: – No nem, persze nem. – Mondta azonban, hogy ő egész nyugodt afelől, hogy apám hamarosan újra itt-hon lesz. – A tizenkettedik órában vagyunk – így szólt, egyre a kezét dörzsölgetve. S még azt is hozzátette: – Bár olyan biztos lettem volna akármelyik tippemben, mint ebben, akkor most nem egy sóher lennék! – Még folytatni akarta, de mostohaanyám meg a mamája épp végzett a hátizsákkal, s apám fölkel a helyéről, hogy kipróbálja a súlyát.

Utolsóinak mostohaanyám legidősebb bátyja, Lajos bácsi érkezett. Ő valami igen fontos tisztséget tölt be a családukban, bár egész pontosan meghatározni nem tudnám, milyet. Mindjárt négy szemkört kívánt beszélni apámmal. Az volt a megfigyelésem, hogy apámat idegesíti ez, s bár igen tapintatos formában, de azon van, hogy hamar végezzen velem. Akkor meg váratlanul engemet vett munkába. Azt mondta, hogy szeretne velem „elbeszélgetni egy kicsit”. Magával cipelt a szobának egy elhagyatott sarkába, s odaállított egy szekrényhez, szembe magával. Azzal kezdte, hogy mint tudom, apám holnap „elhagy bennünket”. Mondtam, hogy tudom. Akkor azt akarta hallani, fog-e hiányozni számomra a jelenléte. Azt válaszoltam, mi alatt kissé idegesített a kérdése, hogy: - Természetesen. - S mert ezt kevésnek találtam valahogyan, rögtön meg is toldottam még: - Nagyon. - Amire egy ideig csak hosszasan bólogatott, panaszos arckifejezéssel.

Utána viszont pár érdekes és meglepő dolgot tudtam meg tőle. Azt például, hogy életemnek egy bizonyos korszaka, amit „a gondtalan, boldog gyermekéveknek” mondott, ezzel a mai, szomorú nappal immáron lezárul számomra. Bizonyára - mondta - ilyen formában még nem is gondoltam erre. Beismertem: nem. De bizonyára - így folytatta - azért mégse okoznak nekem különösebb meglepetést a szavai. Megint azt mondtam: nem. Akkor a tudomásomra hozta, hogy apám távoztával mostohaanyám támasz nélkül marad, s bár a család „rajtunk fogja tartani a szemét”, mégis, a fő támasza néki ezentúl én leszek. Bizony - mondta -, idő előtt kell majd rájönnöm arra, hogy „mi a gond és mi a lemondás”. Mert hát nyilvánvaló, hogy ezentúl nem mehet majd olyan jól a sorom, mint eddig - s ezt nem is kívánja titkolni előttem, mivel „felnőtt módján” beszél velem. - Most már - így szólt - te is a közös zsidó sors részese vagy -, majd bővebben is kitért erre, megemlítve, hogy ez a sors „évezredek óta tartó szakadatlan üldöztetés”, amelyet azonban a zsidóknak „belenyugvással és áldozatos türelemmel kell fogadniok”, minthogy azt Isten mérte reájuk a hajdani bűneik

miatt, s épp ezért csak Őtőle várhatják a kegyelmet is; Ő viszont addig azt várja tőlünk, hogy ebben a súlyos helyzetben mindnyájan helytálljunk, azon a helyen, amelyet Ő jelölt ki számunkra, „erőnk és képességeink szerint”. Nekem például – így tudtam meg tőle – a családfő szerepében kell helytállanom a jövőben. És megtudakolta, érzek-e magamban erőt és felkészültséget ehhez. Bár nem értettem egész pontosan az idevezető gondolatmenetét, különösen, amit a zsidókról, a bűnűkről meg az Istenűkről mondott, mégis, valahogyan megfogtak a szavai. Azt mondtam hát: „igen”. Elégedettnek látszott. Helyes, mondta. Mindig is tudta, hogy értelmes fiú vagyok, aki „mély érzelmekkel és komoly felelősségtudattal” rendelkezem; s a sok csapás közt ez bizonyos mértékig vigaszt jelent néki – mint a szavaiból kiderült. S most ujjával, amiket külső oldalukon szőröcsomók, a belsően pedig könnyű nyirok lepett, az államnál fogva fölemelte az arcomat, és halk, kissé remegő hangon így szólt: – Apád nagy útra készül. Imádkoztál érte? – Volt a tekintetében valami szigorúság, s talán ez ébresztette föl bennem egy mulasztás kínos érzését apám iránt, mert hát magamtól erre bizony nem gondoltam volna. Most viszont, hogy fölkelte bennem, egyszer csak tehernek kezdtem érezni, mint valami tartozást, s hogy szabaduljak ettől, megvallottam néki: – Nem. – Gyere velem – mondta.

Az udvari szobánkba kellett átkísérnem. Itt imádkoztunk, néhány vedlett, használaton kívüli bútordarab körében. Lajos bácsi először is kerek, selymes fényű, kis fekete sapkát illesztett fejének arra a hátsó pontjára, ahol apró tisztást képez a gyérülő, szürke haja. Nekem is magammal kellett hoznom az előszobából a sapkámat. Akkor még egy fekete kötésű, piros szegélyes könyvecskét szedett elő a kabátja belsejéből, a felső zsebéből meg a szemüvegét. Azután befogott az imádság fölolvasásába, nekem pedig utána kellett mondanom a szövegből mindig annyit, amennyivel előttem járt. Először jól ment, hamarosan azonban kezdtem ebbe a munkába beléfáradni, s némileg az is zavart, hogy egy szót se értettem abból, amit Istennek mondtunk, mivel Óhozzá

héberül kell fohászokodnunk, én viszont ezt a nyelvet nem ismerem. Így aztán, hogy mégis követni tudjam, egyre Lajos bácsi szájmozgására kényszerültem figyelni, úgyhogy az egészből tulajdonképp csak ezeknek a nedvesen vonagló, húsos ajkának a látványa meg egy idegen nyelv értelmetlen zöreje maradt végül meg bennem, amit mi magunk mormoltunk. No meg egy kép, amit Lajos bácsi vállá fölött, az ablakon keresztül láttam: a nagyobbik nővér épp akkor sietett végig a mi emeletünk fölött függő, szemközti folyosón, a lakásuk irányába. Azt hiszem, meg is zavarodtam egy csöppet a szövegben. De hát az ima végeztével Lajos bácsi elégedettnek látszott, és olyan kifejezés volt az arcán, hogy már-már magam is úgy éreztem: csakugyan, intéztünk valamit apám ügyében. S valóban, ez végül is jobb volt persze, mint előbb, azzal a bizonyos terhes és követelő érzéssel.

Visszatértünk az utcai szobába. Bealkonyult. A légoltalmi papirossal beragasztott ablaktáblákat rácsuktuk az odakint kéklő, párás tavaszi estére. Egész beszorultunk a szobába ezzel. Már fárasztott a zshivaj. A cigaretták füstje is marni kezdte a szemem. Sokat kellett ásítanom. Mostohaanyám mamája megterítette az asztalt. A vacsoránkat ő maga hozta nekünk, a nagy kézitáskájában. Húst is beszerzett hozzá, a feketepiacról. Ezt még előbb, az érkeztekor beszélte el. Apám ki is fizette akkor néki, a bőrtárcájából. Már mindnyájan a vacsoránál ültünk, amikor egyszer csak beállított még Steiner és Fleischmann bácsi. Ők is apámtól akartak elbúcsúzni. Steiner bácsi mindjárt azzal kezdte, hogy „senki se zavartassa magát”. Azt mondta: - Steiner vagyok, tessenek csak ülve maradni. - Lábán most is a foszladozó papucs, nyitott mellénye alól elődomborodott a hasa, s a szájában is ott volt az örökös, rossz szagú szivarcsonk. Nagy, vörös feje van, amin furcsán hat a gyermekesen elválasztott frizurája. Fleischmann bácsi egész elveszett mellette, mert ő meg apró, igen gondozott külsejű, s fehér haja, szürkés színű bőre, bagolyszerű szemüvege és kissé mindig aggodalmas kifejezésű arca van. Szótlanul hajlongott Steiner bácsi oldalán, s az uja-

it tördelte, mintegy mentegetőzve, szinte úgy látszott, Steiner bácsi miatt. Ebben azonban nem vagyok bizonyos. A két öreg elválaszthatatlanul összetart, habár örökös köztük a vita, mert nincs oly kérdés, amelyben egyetérténe nek. Egymás után kezét szorítottak apámmal. Steiner bácsi a hátát is megveregette. „Öregfiúnak” nevezte, és azt a régi tréfáját is elsütötte: - Hát csak le a fejjel és sose veszítsük el a csüggedtségünket. - Mondta még - amire Fleischmann bácsi is igen bólogatott -, hogy rám meg a „fiatalasszonyra” (ahogy mostohaanyámat hívta) továbbra is gondot viselnek majd. Apró szemével pislogott. Utána a hasához húzta és megölelte apámat. Mikor elmentek, minden belefulladt az étkezésszközök csörgésébe, a beszélgetés morájába, az ételek meg a vastag dohányfüst párájába. Már csak egy-egy arc vagy mozzanat összefüggéstelen töredéke jutott el hozzám, mintegy kiválva a köröttem levő ködből, kiváltképpen mostohaanyám mamájának reszketeg, sárga, csontos feje, ahogyan minden tényérről gondoskodik; aztán Lajos bácsi tiltón maga elé meredő két tenyere, amint nem kér a húsból, mivel az disznóból való, és tiltja a vallás; mostohaanyám nővéérének pufók orcái, mozgó állkapcsa és könnyező szeme; majd váratlanul Vili bácsi csupasz koponyája emelkedett rózsaszínűen a lámpa fénykörébe, s hallottam újabb, bizakodó fejtegetésének a foszlányait; továbbá emlékszem még Lajos bácsi ünnepélyes, néma csöndben fogadott szavaira, amikben Isten segítségét kérte abban a tárgyban, hogy „hamarosan ismét a családi asztalnál ülhessünk mindannyian, békében, szeretetben, egészségben”. Apámat alig-alig láttam, és mostohaanyámból is csak annyi jutott el hozzám, hogy igen sokat és figyelmesen törődtek velem, szinte többet, mint apámmal, meg hogy egyszer fáj a feje, s néhányan faggatták, nem óhajt-e tablettát vagy borogatást; de egyiket se kérte. Szabálytalan időközönként viszont föl kellett figyelnem nagyanyámra, hogy mennyit volt útban, hogy minduntalan vissza kellett vezetni a kanapéjához, a sok panaszára meg a semmit se látó szemére, amit a vastag,

könnyektől lepett, bepárasodott nagyítóüveg olyannak mutatott, mint két különös, verítéket kiválasztó rovar. Aztán, egy bizonyos pillanatban mindenki fölkelt az asztaltól. Akkor kezdődött el a végső búcsúzkodás. De nagyanyám és nagyapám külön, valamivel mostohaanyám családja előtt távozott. S ennek az egész estének talán a legkülönösebb élménye maradt számomra nagyapámnak az egyetlen tette, amivel észrevétette magát: mikor az éles, kicsiny madárfejét egyetlen pillanatra, de egészen vadul, esztelen módon szinte, apám kabátjához tapasztotta, a mellén. Egész, görcsbe húzott teste megvonaglott. Utána gyorsan iparkodott kifelé, nagyanyámat a könyökénél vezetve. Mindenki utat nyitott nékik. Azután többen engem is megöleltek, és szájuk tapadós nyomát éreztem az arcomon. Végre hirtelen csönd lett, mivel mindnyájan elmentek.

S akkor még én is búcsút vettem apámtól. Vagy inkább ő éntőlem. Nem is tudom. A körülményekre se emlékszem pontosan; apám kimehetett a vendégekkel, mert egy darabig magam maradtam a vacsora roncsaival borított asztalnál, s csak arra riadtam föl, hogy apám visszatért. Egyedül volt. Tőlem kívánt elbúcsúzni. Holnap hajnalban erre már nem lesz idő – így mondta. Nagyjából ő is olyasmiket sorolt elő a felelősségemről meg a felnőtté válásomról, amiket Lajos bácsitól hallottam már egyszer ezen a délutánon, csak Isten nélkül, nem olyan szép szavakkal, és sokkal rövidebben. Anyámat is megemléltette: úgy vélte, ő most talán megpróbál majd engem „magához csábítani hazulról”. Láttam, ez a gondolat igen aggasztotta. Ők ketten ugyanis sokáig tusakodtak egymással a birtoklásom ügyében, míg végül a bíróság ítélete apámnak kedvezett: most aztán, s ezt érthetőnek is találtam, nem akarhatta elveszíteni a rám való jogát, csupán a hátrányos helyzete folytán. De nem a törvényre, hanem az én belátásomra hivatkozott, s a különbségre mostohaanyám közt, aki „meleg, családi otthont teremtett” számomra, meg anyám közt, aki viszont „elhagyott” engem. Figyelni kezdtem rá, mivel erről a részletről

anyámtól másként értesültem: őszerinte meg apám volt a hibás. Ezért is kényszerült másik férjet választani magának, egy bizonyos Dini (valójában Dénes) bácsit, aki különben épp a múlt héten ment el, szintén a munkatáborba. De hát pontosabban valójában sohase sikerült megtudnom, s apám most is mindjárt újra visszakanyarodott mostohaanyámhoz, megemlítve: néki köszönhetem, hogy kikerültem az internátusból, és hogy az én helyem „itthon van, őmellette”. Soká beszélt még róla, s most már sejtetem, mostohaanyám miért nincs jelen a szavainál: biztosan feszélyezték volna. Engem viszont fárasztani kezdtek némileg. S már nem is tudom, mit ígértem meg apámnak, mikor ezt kívánta tőlem. A következő percben azonban egyszerre csak a karjai közt találtam magam, s a szorítása váratlanul és valahogy fölkészületlenül ért, a szavai után. Nem tudom, ettől eredtek-e meg a könnyeim, vagy egyszerűen a ki-merültségtől, vagy pedig tán, mert mostohaanyám legelső, reggeli figyelmeztetése óta készültem rá valahogyan, hogy ebben a bizonyos pillanatban föltétlenül el kell hogy eredjenek: de bármiért is, mégiscsak jó, hogy így történt, s úgy éreztem, apámnak is jólesett, hogy láthatta. Akkor aztán lefeküdni küldött. Igen fáradt is voltam már. De – gondoltam – mégis, legalább egy szép nap emlékével bocsáthattuk a munkatáborba szegényt.